Introducció. Recerca i difusió de la història des de les universitats i els centres d'estudis: contraposició o complementarietat?

Ramon ALBERCH FUGUERAS
Subdirector General d'Arxius del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya
i membre del patronat de l'Institut Ramon Muntaner

La II Edició de l'Espai Despuig celebrada a Solsona dins els actes del 10è aniversari del Centre d'Estudis Lacetans tractà el tema de la recerca i la divulgació i el paper que hi tenen els centres d'estudis i les universitats, mitjançant una taula rodona en què hi participaren la Sra. Mercè Renom Pulit, coordinadora general del Centre d'Història Contemporània de Catalunya; el Sr. Llorenç Ferrer i Alòs, historiador i professor de la Universitat de Barcelona i el Sr. Xavier Casals, historiador i assessor editorial de la Revista *Clio*.

Es tractava d'avançar en la clarificació d'un debat que, més o menys esmorteït, plana damunt la producció historiogràfica catalana i que incideix notablement en la visibilitat de la funció social dels historiadors. La recerca i la difusió, els centres d'estudis i les universitats, són termes contraposats o cal llegir-los en clau de complementarietat? També cal interrogar-se sobre el paper d'ambdues institucions en una societat cada cop més avesada a emprar els recursos tecnològics i com aquesta realitat canvia necessàriament els rols tradicionalment acceptats que consistien en adscriure a la universitat la recerca de caràcter científic i als centres d'estudis una funció merament divulgativa d'abast local. És evident que aquesta percepció simplista i limitada és ara insostenible.

Un altre element de debat és el paper que enguany han de dur a terme els historiadors. Per què existeix encara una certa menysvaloració de la divulgació plantejada en termes d'incompatibilitat entre el rigor i la cientificitat? ¿La pèrdua d'influència dels historiadors com a conformadors d'un "estat d'opinió" en una societat que compta cada vegada amb més informació té a veure amb un indissimulat rebuig a la divulgació de masses que sovint es deixa en mans de periodistes i publicistes? Finalment, l'auge dels "llocs de memòria" i memorials, l'esclat de la

novel·la històrica i de les revistes d'història, ben segur que obliguen a replantejar-se alguns dels referents comuns del col·lectiu d'estudiosos i erudits.

Pel que fa al paper dels centres d'estudis i les universitats en la recerca i la difusió del coneixement no només de la història, és evident que la situació ha sofert un canvi transcendental en els darrers anys, de manera que ja no serveixen els antics paradigmes que semblaven adscriure la recerca científica i, per tant, la difusió més ortodoxa, a les universitats, mentre que els centres d'estudis quedaven reduïts a nuclis d'estudiosos afeccionats que maldaven per difondre la història local. L'impuls de les tecnologies de la informació i la comunicació i la creixent professionalització d'aquells qui exerceixen la recerca i la dignificació de la pràctica de la denominada història local han contribuït a esvair cada vegada més la frontera que podia separar ambdós sectors. Prestigiosos catedràtics d'universitat escriuen digníssims estudis d'història local, els centres d'estudis s'organitzen en xarxa i aporten experiències innovadores, on l'ús dels més recents recursos tecnològics és un mitjà habitual, i, sobretot, l'increment dels recursos de recerca i l'obertura dels arxius públics han garantit un accés més eficient i igualitari a les fonts primàries.

En el mateix sentit, cada vegada es fa més difícil sostenir una divisió de rols, de manera que uns es dediquin només a la recerca científica i altres a les tasques de divulgació. Enguany es produeix un fenomen sense aturador que consisteix en un esclat de la publicació de llibres d'història amb voluntat divulgativa que assoleixen llocs de privilegi a les llistes dels més venuts. A banda dels llibres dedicats a la Guerra Civil –on conviuen estudis respectables amb autèntics pamflets- el fenomen s'ha generalitzat i sembla produir-se una autèntica connexió entre les opcions editorials i un públic que comença a interessar-se per la història. Pel que fa als llibres de divulgació, es tracta en la majoria de casos de productes realitzats per historiadors i periodistes que malden per demostrar que la divulgació feta amb seriositat i voluntat d'objectivitat és un mitjà plenament vàlid per a recuperar una part de la ciutadania com a lectora dels llibres d'història. Seria el cas de moltes publicacions d'història local endegades des dels centres d'estudis i els ajuntaments, o iniciatives editorials com ara les col·leccions de l'editorial Dalmau o les col·leccions sobre la història de Barcelona, els barris de Barcelona o la Gran Enciclopèdia de Barcelona, que han sabut conjuminar el rigor històric amb la sostenibilitat econòmica.

Per això ha calgut vèncer una certa prevenció d'algun sector del món acadèmic que percebia la divulgació com una pràctica poc científica i que entenia que abocava necessàriament a una simplificació o vulgarització abusiva dels fets històrics. No volem negar que sovint apareixen estudis que, amb el pretext de la divulgació, no fan res més que aplegar una munió de dades manllevades sense ordre ni concert i que acaben confegint un refregit indigest

i manipulador, però també cal remarcar que la majoria d'editorials, institucions i centres d'estudis han reeixit en impulsar estudis que han propiciat un desvetllament de la consciència històrica i han permès d'afermar, en clau positiva, les identitats locals i nacional.

Podem afirmar sense embuts que als ciutadans d'ara els interessa el passat –si voleu per raons ben diferents- i que aquest esclat ha provocat fenòmens de tota mena, alguns certament indesitjables. Si repassem la llista dels llibres més venuts en els darrers temps hi trobem treballs rigorosos, com l'estudi de Josep M. Torras i Ribé sobre la Guerra de Successió o la *Història de Catalunya* dirigida per Albert Balcells, al costat de treballs tan controvertits i blasmables com els de Pío Moa o César Vidal, que malden per defensar el paper dels franquistes a la guerra i la posterior repressió mitjançant la revisió, sovint malintencionada, del paper desenvolupat pel govern de la Segona República. En tots els casos és la manifestació més evident que hi ha una demanda –en molts casos acríticade llibres d'història de divulgació i sobre temàtiques d'actualitat. En paral·lel, el ressò de vendes i la fidelització de lectors per part de revistes de divulgació històrica com ara *Sàpiens* o *Clio*, aquesta darrera realitzada des de Barcelona però d'àmbit espanyol, fa pensar que aquest moviment de divulgació de la història va adquirint cada vegada unes arrels més fondes.

Aquest interès té el seu corol·lari en l'emergència de la novel·la històrica, que compta amb un notable suport popular. L'èxit assolit per Arturo Pérez-Reverte amb les aventures del capità Alatriste ambientades en el Madrid i l'Espanya del segle XVII o per Matilde Asensi, que ha recreat el passat en la novel·la *Iacobus*, que s'esdevé al llarg del camí de Santiago, i a *El último Catón*, que és protagonitzada per una monja que és l'arxivera i paleògrafa de l'Arxiu del Vaticà, té el seu contrapunt més espectacular i controvertit amb la sèrie de novel·les de Dan Brown, sobretot *El codi da Vinci.*

En darrer terme, aquesta divulgació de la història assoleix en els darrers temps una nova manifestació que va conquerint un espai propi: es tracta d'aprofitar l'emergència del turisme cultural per endegar memorials, llocs de memòria i rutes històriques. En sintonia amb una forta atracció pels denominats "llocs del dolor", han anat arrelant fins a esdevenir un fenomen de masses les visites als camps de concentració a Alemanya i Àustria, o al presidi de l'illa Robben Island on estigué empresonat durant vint-i-set anys el líder sud-africà Nelson Mandela, o indrets que reflecteixen el drama de l'holocaust jueu. L'interès popular per la Guerra Civil ha concitat l'aparició de multitud d'iniciatives de recuperació de la memòria; una de les més vistents és la ruta per la batalla de l'Ebre (1938), que traça un recorregut per indrets de la comarca de la Terra Alta –refugis, trinxeres, espais arrasats- i que permet fer-se una idea de com va esdevenir-se aquesta llegendària batalla sobre el mateix terreny.

Tant de bo que les aportacions aplegades amb motiu d'aquest II Espai Despuig ajudin a fomentar el debat i a tornar a situar el paper de les universitats i els centres d'estudis en un moment històric cabdal i a les vistes d'un conjunt de canvis que tenen el caire de ser estructurals i propiciadors de noves maneres d'entendre la difusió de la història.